

עליה לפי שמאנסין אותה לזנות ולכך בטוחה היא מן ההריגה. ולפי זה בתרי גווני היא בסכנה – חדא משום ערוה וחדא משום סכנת נפשות, דאיכא צנועות דמסרי נפשיהו, ונהי נמי דסברת אשירי אמת היא, דהא חזינן כמה עיירות שנלכדו בזרוע ושנהרגו האנשים, ובנשים לא שלטו ידם, מכל מקום גם סברת רש"י אמת, שיש לחוש לאונס הזנות, ואפילו אותן שאינן צנועות דלא מסרו נפשיהו, מכל מקום שמץ לעז טובא הוא להן. ובטף נמי הסכנה ברורה שמא יחטפום כדי להעבירם לדתם' (מתוך תרומת הדשן שמה).

דף כו

‘אתו כולוהו תבעו שמתיהו’ – וחזרו בתשובה כהוגן, שאם לא כן אין להתיר להם הנידוי (תוס' חכמי אנגליה).

‘עובדת כוכבים לא תיילד את בת ישראל’ – ואם היא חכמה ומקצועית – מותר, שאינה רוצה להרע מומחיותה, וכדרך שאמרו להלן (כו.) ברופא מומחה (עפ"י ריטב"א מהירושלמי).
אע"פ שבמסקנא להלן לא קיימא אוקימתא דרופא מומחה – מעצם הסברא הרי לא חזרו וכדאמר ר' יוחנן, הלכך מסתבר שגם לר' מאיר מותר.

‘וחכמים אומרים: עובדת כוכבים מניקה את בנה של בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינו לבינה’ – והיינו הך ששנינו במשנתנו שמניקה בנה של ישראל ברשותה, שכל שהוא ברשותה – אחרים עומדים על גבה קרינא בה, שהרי ישראל יוצא ונכנס והיא יראה להזיק (שו"ת הרשב"א ח"א קא. ועתוס'; מהרש"א ומשמרות כהונה).

‘כי אופיא דנהרא’ – רוחב הנהר. כלומר דם רב שפכתי.

‘סבר רב יוסף למימר, אולודי עובדת כוכבים בשבתא בשכר שרי, משום איבה. אמר ליה אביי: יכלה למימר לה, דידן דמינטרי שבתא מחללינן עליהו, דידכו דלא מינטרי שבתא – לא מחללינן’
– כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בתשובה (או"ח ח"ד ט):

‘ברור ופשוט שהתירוץ דאמר אביי בע"ז דף כ"ז ע"א דיכולין לומר דידן דמינטרי שבתא מחללינן... – לא תקבל תשובה כזו במדינות שלנו, לא אצל החולים וקרוביהן ולא לראשי המדינה...’, ובזמנינו ודאי יש חשש איבה חמורה, העלולה לסכן נפשות – אם הרופא שקראוהו להציל חיי נכרי בשבת, יימנע ולא יציל. הלכך מותר לו לרפא אף שיעשה מלאכות גמורות מדאורייתא [וכדברי החתם סופר בתשובה י"ד קלא; חו"מ קצד. והובא בפתחי תשובה י"ד קנד, ב]. וכמדומה שהיום יש לחוש לאיבה ולסכנה בכל מקום. ותמה שם על דברי המשנ"ב (של סק"ח) שכתב שאין לחלל שבת עבור נכרי [ובהערה כתב שהדברים אמורים על מדינת אנדיא], עכ"ד. – ‘הא ברוסלנאד בעיירות הקטנות שהיה רק רופא אחד לכל הסביבה, הרי ודאי ברור אם לא היה הולך לרפאות את העכו"ם היה ברור שהיו הורגין אותו בטענתם שגרם מיתה לבנם ובתם וכדומה, וגם שופטי המדינה לא היו מענישין אותם כל כך...’. וגם מצד פרסום הדבר בכלי התקשורת, עלול הדבר להגיע לידי הסתה ושנאה עד כדי רציחה – ‘לכן פשוט שבזמננו יש לדון זה כסכנה ממש, ויש להתיר כשנודמן זה’.

ואמנם כתב שאין לו לקחת שכר עבור הריפוי, כי אסור לו להרויח מחלול שבת אלא צריך לעשות כן רק מדין הצלה.

וכן הורה שם לרופא אחד במדינתו, שלכתחילה ידאג הרופא שלא להמצא בבית החולים בשבת, ובאותו יום יהיו שם רופאים נכרים. [ואף צידד לומר שאפילו אם כבר נרשם בבית החולים לשרת שם בשבת, אפשר שמותר לרופא השומר-מצוה להתחלף עם רופא יהודי שאינו שומר שבת, שיש טעם גדול לומר שאותו רופא הלא גם אם יישאר בביתו יחלל השבת, ואולי אף יחלל יותר משאילו ישרת בבית החולים]. אבל אם נזדמן לו להיות בבית החולים, או שבא אליו חולה נכרי, או שנזדמן מקרה של אסון סמוך לביתו וכדומה – הרי לא יתקבלו דבריו אם יימנע מלרפא, ויש חשש איבה וסכנה, כאמור.

א. כדברים הללו פסקו שאר פוסקי דורנו – ע' במובא בשמירת שבת כהלכתה מ, יד בהערה מא; שו"ת יביע אומר ח"ח או"ח לה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח טו, ו.

ב. מה שכתב לאסור נטילת שכר על הטיפול – מבואר בריטב"א כאן גבי מילדת בשכר לעובדת כוכבים, שנטל השכר וזורקו לים. ובשו"ת חתם סופר (חו"מ סוס"י קצד) כתב שמצוה לקחת ממנו משום 'לא תחנם', אך אינו ראוי להנות ממנו, ומחלקו לעניים. ויש שכתבו שמותר ליקח שכר לעצמו, שכן שמרפא משום איבה, הוי צורך מצוה ומותר – ע' במובא ב'שמירת שבת כהלכתה' פרק כח הערה קמו. אך מפורש כבר בריטב"א לאסור, כאמור.

ובבאור הלכה (רמזה, ו ד"ה אסור) דן בשכר שבת שכבר הגיע לידו – האם מותר ליהנות ממנו. ונראה שאין ראייה מדברי הריטב"א שאסור, מכך שמצריך לזורקו לים – כי הריטב"א מיידי בדין שלכתחילה, שכתב נוטלו וזורק [ואולי מטעם 'לא תחנם' נוטלו, כמוש"כ החת"ס], ואין מזה ראייה למצב שכבר קיבל בעל כרחו.

ג. מש"כ שבזמנינו בטלה נתינת האמתלא שאמר אביי – כבר בזמן הראשונים לא היתה מתקבלת, כפי שכתב הריטב"א כאן. ד. ע"ע במה שכתב באגרות משה ביו"ד ח"א קפד, על הגדרים השונים במושג 'איבה'.

'העכו"ם... אין מעלין' – וזה הדין נלמד מ'לא תחנם' (עפ"י תשובת הרמב"ם קמח. [ואפילו לרבי מאיר המתיר מתנת חנם לעכו"ם, כאן אסור מפני שמחיהו. עתוס' כאן ולעיל כ.]).

לכאורה נראה שגם דין משנתנו שלא ליילד עובדת כוכבים, כלול הוא בדין אין מעלין, ואף כי לא הוזכר במפורש טעם זה, אלא אמרו במשנה 'שמילדת בן לעבדות כוכבים' – מצינו הרבה כעין זה, שהתנא אינו מפרש מקור הדין אלא נותן טעם נוסף (ע' במצוה ביוסף דעת סנהדרין ג: נב.). ואפשר שזה כלול בטעם המשנה, כי אילו היינו בטוחים שתלד מי שישמור שבע מצוות – לא היה איסור ד'לא תחנם'.

ואולם בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב ע) כתב שטעם האיסור הוא משום שגורם לעבדות כוכבים, ומדרבנן [שהרי אין זה בכלל 'לפני עור' כמובן. וע"ע בלשונו באה"ע ח"א לו], והוסיף: 'ומצד לא תחנם' – הא לא הוזכר בגמרא טעם זה, ואם כן משמע שליכא איסור דלא תחנם על זה מאיזה טעם. וצריך תלמוד.

אך לפי האמור יצא שדין משנתנו דין תורה הוא, ואעפ"כ מתירין משום איבה. ונראה הטעם, שבמקום איבה אין זו נתינת חנינה כלל אלא לתועלת הישראל, לסלק איבתו. והלא אפילו ריפוי לצורך התחכמות ברפואה כתבו התוס' (בסע"ב) שמותר. אבל מצד שני אסרו ליילד אפילו בשכר לולא טעם איבה, הגם שאין כאן משום מתן חן – זהו מפני הטעם הנוסף, שמילדת בן לעבדות כוכבים.

עוד בדין לא מעלין ולא מורידין – ע' ביוסף דעת סנהדרין נו.

(ע"ב) 'פליגי רב אחא ורבינא, חד אמר: לתיאבון מומר' (בגרסאות הראשונים יש בכל הסוגיא: משומד, וע' שו"ת הרשב"א ח"ג שנב), וחד אמר: אפילו להכעיס נמי מומר' – מפשט הדברים נראה, וכן מבואר בתוס' (ד"ה וחד), שלדעת הכל מומר להכעיס היו מורידים ואין מעלים, שהרי מה שאמר רבי יוחנן 'סמי מכאן מומר', זהו רק לפי

מה שהוא סובר מומר להכעיס מין הוא והריהו כלול ב'מינין', אבל לדעת האומר שאינו נחשב מין, אין צורך למחוק 'מומרים' מהברייתא, ומדובר במומרים להכעיס, ומורידין ואין מעלין.

(וכן יש לדייק מדברי רש"י שכתב 'בכמה דברים מצינו חילוק בין מין למומר כגון ס"ת שכתבו מין ישראל, ולא פירש הנפקותא המבוארת כאן, אם מעלין או מורידים – משמע שלדעת שניהם מורידין).

אבל בתוס' הרי"ד מובא שלמ"ד 'מומר הוא', הריהו בכלל 'לכל אבדת אחיך' כיון שהוא מקיים שאר מצוות ואינו עובר ע"ז [ונראה שמפרש שמדובר כאן במומר לדבר אחד. וכ"מ מדברי התשב"ץ ח"ג מז].

ולפי זה לא היו צריכים לתרץ דברי רבי יוחנן 'קסבר אוכל נבילות להכעיס מין הוא', כי אף אם יסבור מומר הוא אין לו לתרץ כאן בלתיאבון כאן בלהכעיס, שהרי אם מומר להכעיס מומר, שוב נכלל הוא ב'לכל אבדת אחיך' ואי אפשר שמורידים ולא מעלים. אלא הגמרא אמת קאמר, שכן סובר רבי יוחנן בהוריות (יא.), מומר אוכל נבילות להכעיס מין הוא.

בשו"ת אגרות משה (אע"פ ח"ד יג, ג) כתב דבר חדש; לדעת הרמב"ם [אך לא לדעת רש"י], ה'מומר להכעיס' שמורידים אותו – דוקא בעובר בכוונה להכעיס ולבזות המצוות, אבל אם לא אכפת לו בהתר או באיסור – אין מורידין, אך גם אין מעלין – כדמוכח בגטין מז.

'לא נצרכא, שאם היתה מעלה בבור – מגררה...' – כלומר, יש אופנים שאף כשאין מורידין ממש משום איבה, יש אפשרות לעשות פעולה שלא לעלות, ללא חשש איבה (עפ"י תוס').
ומשמע מכאן שבאלו שאמרו 'אין מעלין ואין מורידין' – אסור לגרר המדרגה או ליטול הסולם, הגם שאין כאן רציחה ממש, אין לעשות פעולה הגורמת למותו (כן כתב באגרות משה יו"ד ח"א קמה).

אשר להגדרת 'מורידין' – כתב הרמב"ם (רוצח ד, י) מצוה להורגן ממש (וכן כתב הריטב"א כאן ושאר פוסקים). ואולם הרא"ש בתשובה (לב, ד. והובא במשנה למלך הל' מלוה) כתב שזה שאמרו המינין והמומרים מורידין, לא אמרו אלא להורידם לבור ושמה לא יוכלו לעלות וימותו, אבל לא הורגים ממש. (וע' אחיעזר ח"ג נג, ב; חזון איש יו"ד ב).

'דנקיט ליה עילא' – עילה כלשהי שאיננה אמת. 'ואמר: לא תיחות חיותא עלויה' – שלא תרד החיה עליו, לכך אני מגרר המעלה עד שאתפנה או אקרא לאחרים להצילך, וכד'.

'ישראל מל את העובד כוכבים לשום גר – לאפוקי לשם מורנא' – כלומר, זה שאמרה הברייתא 'לשם גר', לא באה להוציא גוי שחפץ במצות מילה שנמסרה למשה רבינו – כי זה מקבל שכר על כך כמי שאינו מצווה ועושה, וודאי מותר למולו, אלא כוונת הברייתא רק להוציא מילה לשם רפואה, שאע"פ שיש בדבר גם ענין מצוה אעפ"כ אסור היות ואין כוונתו לכך. והרי זה בכלל 'אין מעלין' (תשובת הרמב"ם קמה).

וע' במובא לעיל ב מדברי המדרש שעכו"ם שמל מקבל שכר על כך. וע"ש במחלוקת אחרונים על נכרי המקיים שאר מצוות התורה.

'עיר שאין בה רופא ויש בה רופא כותי ורופא עובד כוכבים, ימול עכו"ם...' – יש לשמוע, שאין לדחות המילה מזמנה כדי שימולו ישראל בשליחות האב, אלא ימול העכו"ם הגם שאין שליחות לנכרי.

ויש להוכיח מכאן שאין לדחות מילה בזמנה כדי להמתין לאב שיבוא ויוכל לשלוח שליח למול את בנו, אלא מלים אותו אף ללא שליחות האב (עפ"י אבני נזר יו"ד שיח, ז).

‘איפוך, רבי מאיר אומר ימול כותי ולא עובד כוכבים’ – ואף על פי שגזרו על הכותים להיותם כגויים לכל דבריהם וינם יין נסך – יש לומר שאינם חשודים על שפיכות דמים. ועוד יש לומר שמדובר כאן קודם שגזרו עליהם (תורי"ד).

כ"כ התוס' להלן (כט. ד"ה המסתפר) עפ"י הירושלמי, שהכותים אינם חשודים על שפיכות דמים. וכן מבואר לעיל טו: אך יש לדחות דמירי התם קודם שגזרו עליהם.

‘ככתבם וכלשונם’

‘בשכר שרי – משום איבה’ – ‘שאלת עוד: רופא ישראל, מהו לעשות רפואה לנכרית כדי שתתעבר, או לא...’

תשובה: אף במילדת אסיקנא דבשכר מותר משום איבה... וכל שכן רופא שמרפא לכל ואינו מרפא אתהון הוא להו איבה טפי. ואני ראיתי את הרב רבינו משה ב"ר נחמן ז"ל, שנתעסק במלאכה זו אצל הנכרית בשכר' (שו"ת הרשב"א ח"א קכ. הובאה בב"י יו"ד סו"ס קנד).
וע"ע שו"ת מהרי"ט ח"א צו, צט. וע"ע שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סט, ג; ע.

‘מורידין ולא מעלין’ –

‘... ונראה עוד דאין מורידין אותו עד שישתדלו להוכיחו בדברים אולי יקבל תוכחה. ואפשר דלענין מורידין כולי עלמא מודים דבעינן שיהא רגיל בכך, אפילו אם תמצי לומר דלענין שחיטה וקרנן בחד זימנא נעשה מומר – דהא עיקר ‘מורידין’ על כרחך הוא משום מגדר מלתא, וכדאמר סנהדרין מ"ו א' בית דין מכין ועונשין שלא מן הדין, והכא קבעו ב"ד הראשונים שאלו המומרים פורצין גדר עולם ושעה צריכה לכך לעשות גדר לצורך שעה, ואין סברא דבפעם אחת סגי...’

ונראה דאין דין ‘מורידין’ אלא בזמן שהשגחתו ית' גלויה כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בגליונות מיוחדות בהטיית היצר לתאוות והפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחורב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם – אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלומות ח"ו, וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת' (חזון איש יו"ד ב, טז).

*

שאלו פעם להריי"ץ, מדוע הוא מקרב גם כאלו שנאמר עליהם ‘מורידים ולא מעלים’? וענה: בשלחן ערוך נכתב דין זה ד‘מורידין’ בסופו – בסוף חלק חושן משפט, לומר לך, כדי לברר דיני אנשים שמורידים ולא מעלים דרוש ללמוד קודם לכן את רוב ככל השו"ע, רק אח"כ ניתן להוציא לאור משפט זה (עפ"י ליקוטי שיחות ח"א עמ' 24).